

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE ERZURUM

Sempozyumu

26-28 HAZİRAN 2006

BİLDİRİLER

I. CİLT

Erzurum 2007

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
TÜRK-İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE ERZURUM Sempozyumu

**SON DÖNEM ERZURUM MÜFTÜLERİNDEN "OSMAN BEKTAŞ HOCA VE
SEFER RİSALESİ"**

Arş. Gör. M. Fatih TURAN*

A-Hayatı ve Tahsili :

Osman Bektaş Hoca 1914 yılında Erzurum'un Tortum ilçesi Ödük, şimdiki ismiyle Serdarlı beldesinde doğmuştur. Babasının adı, Hacı Süleyman Efendi, annesinin adı ise, Habibedir.¹

Babası Erzurum Şeyhler Medrese'sinde tahsilde bulunmuş ve Tortum'un Derinpınar köyü ve Serdarlı beldesinde imamlık yapmıştır.²

Küçük yaşta medrese eğitimine başlayan Osman Bektaş Hoca³ ilk tahsiline annesi tarafından gönderildiği, mahallelerindeki Katip Hoca'dan Kur'an okuma ve ilmihi bilgileri alarak başlamıştır. Altı yaşında yetim kalan Osman Bektaş Hoca'nın, ilim tahsili konusunda en büyük destekçisi annesi olmuş ve bu uğurda hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştır. Anlatıldığına göre Bektaş Hoca tahsiline başladığında bir gün derse giderken çeşmenin suyunun taşarak yolu buzla kapladığını görmüş ve bu yüzden de yoldan geçemeyeceğini düşünerek eve dönmüş. "Annesi oğlum niçin derse gitmedin?" şeklinde sorunca, Hoca Efendi karşılaştığı manzarayı annesine anlatmış. Bunun üzerine annesi eline baltayı alıp yoldaki bütün buzları kırarak temizlemiş ve oğlunu derse göndermiştir.

İlerleyen yıllarda Osman Bektaş Hoca, Serdarlı köyü müderrisi Hacı Yunus Efendi'den 5-6 sene Arapça, Sarf, Nahiv, Akaid ve Fıkıh gibi dini ilimler tahsili yapmıştır.⁴ Ardından Tortum Dikmen köyünden gelen teklif üzerine orada imamlık görevine başlamıştır. Askerlik de dahil olmak üzere Dikmen'de 18 sene kalmıştır. 28.10.1937 tarihinde de askere gitmiştir.⁵ Askerliğini Erzurum'da Topçu Çavuş olarak

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Osman Bektaş'ın Özlük Dosyası, Sicil no: 1923-1869

² Bektaş, Osman, "Risaletü's-Sefer", nşr. M. Sadi Çögenli, (Çögenli'den naklen), Erzurum, 1990, s.12.

³ 1913-1991 Arası Erzurum Müftüleri Albümü, Ankara, 1991, s. 11.

⁴ Bektaş, a.g.e. (Çögenli'den naklen), s.11.

⁵ Özlük Dosyası

yaparken sık sık müftülüğe uğrayan Bektaş Hoca o dönemin Erzurum Müftüsü Solakzade ile tanışmıştır. 14.11.1941 yılında askerlik dönüşü tekrar Dikmen köyündeki görevine dönmüştür. Bu arada yine kendi ilmi çalışmalarına devam etmiştir.⁶ Bu esnada Erzurum Müftülüğü kendisine Erzurum Merkez Caferiye Camii imamlığı teklifini yapmıştır. Bu görevi kabul etmesi üzerine Erzurum'a yerleşen Bektaş Hoca, görevinin ilk altı ayı boyunca Kurşunlu Medreselerinde kalmış hem de burada talebe okutmuştur.

Bektaş Hoca, Caferiye camiiindeki görevi esnasında sık sık fetvahaneye uğradı. Bu vesile ile Solakzade tarafından fıkhi bilgisi farkedilip, takdir edilen Bektaş Hoca'ya açılan müftü naipliği sınavına girmesi teklif edildi. 1949 yılında açılan bu sınava katılan ve başarılı bulunan Bektaş Hoca, 01.07.1949 tarihinde bu göreve resmen başladı ve yaklaşık on bir sene boyunca bu görevi yürüttü. Müftü naipliği esnasında Müftü Solakzade'den on bir sene boyunca hiç ara vermeden Arapça, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Mantık, Kelam, Tasavvuf gibi on iki farklı ilim dalında ders okudular.⁷ O dönemde halk arasındaki anlaşmazlıklar mahkemelerden ziyade müftülüklerle başvurularak çözüldü. Özellikle miras, arazi taksimi, ve benzerleri en çok başvurulmuş meselelerdendi. Ayrıca hakimler 1926 senesinden öncesi ile ilgili olan arazi ve miras meselelerini bilirkişi olarak Osman Bektaş Hoca'ya göndermekte ve onun taksimatına göre hüküm vermekte idiler.

Osman Bektaş Hoca'nın fetva vermede çok titiz olduğu ve hassas davrandığı bilinmektedir. Özellikle Müftü Solakzade ve Osman Bektaş Hoca'nın verdiği ve Ankara Merkez Diyanet Teşkilatı'na intikal eden hiçbir fetvanın geri dönmediği anlatılmaktadır.

Müftü Solakzade'nin vefatı ve 1960 ihtilalinin ardından Erzurum müftülüğüne Sakıp Danışman Hoca Efendi getirilmiştir. Bu sırada Bektaş Hoca Efendi de 11.08.1960 tarih ve 17514-120 sayılı emir ile Başbakanlık emrine atanmıştır.⁸ Sakıp Danışman Hoca'nın vefatından sonra da 02.9.1966 tarihinde Erzurum Müftülüğüne getirilmiştir. 20.09.1971 tarihine kadar bu görevi yerine getirmiştir. 1971 yılında Erzurum Merkez Vaizliğine atanmış ve 01.06.1976 tarihinde vaiz olarak emekli olmuştur.⁹

⁶ Özlük Dosyası

⁷ Bektaş, a.g.e.(Çögenli'den naklen), s.11.

⁸ Özlük Dosyası

⁹ Özlük Dosyası; Erzurum Müftüleri Ansiklopedisi, s.11; Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.11.

Osman Bektaş Hoca'nın Müftü Solakzade' den icazetli olduğunu bilmekteyiz.¹⁰ Öğrencilerinden Prof. Dr. M. Sadi Çögenli Bey'in belirttiğine göre Bektaş Hoca'nın iki icazeti olup, diğer icazetini şu anda Tortum'un Serdarlı Beldesi Merkez camii haziresinde medfun olan Eski Tortum Müftüsü Hacı Ali Efendi'den almıştır.

Osman Bektaş Hoca oldukça mudakkik ve derin düşünceli bir insandı. Geceleri çoğu kez evinin ışığının sönmediği nakledilen Bektaş Hoca'nın zaten kendisi de öğrencilerine "fıkhi bir konuda araştırma yaptığımda kendimi öyle kaptırıyorum ki ancak sabah ezanı okunduğu zaman vakitten haberdar olabiliyorum" demiştir. Şu an hayatta olan öğrencilerinin anlattığına göre oldukça kuvvetli bir hafızaya sahip olan Bektaş Hoca, kendisine herhangi bir fıkhi konu sorulduğunda fıkıh kitaplarında ilgili konuyla alakalı bilgileri, bulundukları cilt ve sayfa numaralarını sırasıyla sayarak anlatırdı.¹¹ Halk arasında ayaklı kütüphane şeklinde lakaplandırılan ve çok kitap okuduğu bilinen Bektaş Hoca Efendi'nin dinlenme işini bile kitap okuyarak geçirdiği anlatılmaktadır. Hastalık döneminde dahi elinden hiç kitap düşürmediği nakledilmektedir.

Osman Bektaş Hoca'nın okumanın yanında aşın derecede kitap sevgisi vardı. Kitaplarına karşı çok titiz olduğu, kitaplarında en ufak bir leke ve çizik bulunmadığı anlatılmaktadır. Öğrencilerine de sürekli olarak "kitaba değer vermeyen alim olamaz" şeklinde tavsiyede bulunduğu nakledilmektedir. Bu kitap sevgisi sonucunda İstanbul'a bir yolculuk yapmış ve oradan aldığı bir kamyon dolusu yazma ve matbu eserleri Erzurum'a getirmiş ve Zeynel Camii'nin karşısında bir kitap evi açmıştır. Fakat bu kitap evini sürekli değil, haftada bir iki gün açık tutmuştur. Burada kalanlar ve daha önceki kitapları ile de kendisine bir kütüphane kurmuştur. Şu anda kitaplarının büyük bir kısmı Erzurum Mumcu Mahallesiindeki evinde, diğer kısmı da Serdarlı Beldesindeki evinde mevcut bulunmaktadır.

Öğrencilerinin anlattığına göre mütevazı bir yapısı olan Osman Bektaş Hoca, her seviyedeki insan ile ilişki kurabilirdi. Yani avam ile avam, havas ile havas olmayı bilen birisiydi. Ayrıca hatıralarını anlatmaktan çok hoşlanırdı.

Küçük yaşlardan beri kendisini fıkıh alanında geliştiren Osman Bektaş Hoca¹² vaazlarında genellikle fıkhi konulara,¹³ özellikle de insanların bilmesinin zaruri

¹⁰ Çögenli, Sadi, "İcazetname", b.y.y., ts., s. 3.

¹¹ Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.12.

¹² Erzurum Müftüleri Ansiklopedisi, s.11.

olduğunu düşündüğü meselelere ağırlık verirdi. Bu yüzden de onu dinleyen cemaat sayısı çok fazla olmaz idi.

Türkiye çapında saygın bir yeri olan Osman Bektaş Hoca'ya diğer şehirlerdeki müftüler zaman zaman müracaat ederlerdi ve bir çok ilim adamı görüşlerine saygı gösterirdi. Belirli zamanlarda gerçekleşen müftüler toplantısında da tüm müftüler tarafından saygı ile dinlenirdi.

Ayrıca Bektaş Hoca, Hanefi mezhebine karşı aşırı derecede bağlı idi. Mesela öğrencilerine yeterince fıkıh ve hadis bilgisi olmadan Buhari'yi okumamalarını söylerdi. Zira Buhari'de İmam-ı Azam'ın görüşlerine zıt bazı rivayetlerin bulunduğunu, bu yüzden de kafalarının karışabileceğini belirtirdi.

Yakalandığı iç hastalıklar ile uzun zaman mücadele eden Osman Bektaş Hoca bu hastalığa daha fazla dayanamayarak 04. 12. 1986 yılında da vefat etmiştir.¹⁴ Beş çocuk babası olan Bektaş Hoca Efendi'nin kabri, doğduğu yer olan Serdarlı beldesinde bulunmaktadır.

B- Talebeleri:

Osman Bektaş Hoca, Erzurum merkezde ilk görev yeri olan Caferiye Camiinde imamlığa başladığında yaklaşık altı ay Kurşunlu Medreselerinde kalmış ve ders okutmuştur. O zamanlar Müftü Solakzade, Sakıp Danişman, ve daha bir çok hoca efendi İslamî ilimlerin bir çok alanında ders verirlerdi. Mesela Solakzade, Osman Bektaş Hoca, Sakıp Danişman Hoca Efendi, hem fıkıh, hem kelam ve mantık, hem alet ilimlerini hem de tefsir okuturlardı. Ama bazı dersler vardı ki bunlar bazı hocalarla birlikte anılırdı. Mesela Müftü Solakzade mantık ve kelam ile Osman Bektaş Hoca da fıkıh ile anılırdı ve o zamanlar bu hocalardan ders alabilmek için de belli bir seviye katetmek gerekiyordu.

Osman Bektaş Hoca, Kurşunlu medreselerinden sonra yerleştiği İbrahim Paşa mahallesindeki evinde her sabah namazından saat 9'a kadar, bir zamanda Lalapaşa camiinde ikindi namazı sonrası ve son dönemlerinde Yukarı Mumcu Camii'nde akşam ve yatsı namazı arası bir çok talebeye ders okutmuştur. Osman Bektaş Hoca yakalandığı verem hastalığı ile uzun zaman mücadele etmişti. Özellikle ömrünün sonlarına doğru hastalığı iyice arttığından bazen camiye gitmekte dahi

¹³ Elmalı, Hüseyin, "Erzurum'dan Ramazan Hatıraları" Diyanet Dergisi, Şubat-2001, s.78.

¹⁴ Erzurum Müftüleri Ansiklopedisi, s.11.

zorlanırdı. Bu yüzden camiye gelmediği zamanlar öğrencileri ders okumak için evine giderlerdi.

Osman Bektaş Hoca çok sayıda talebe yetiştirmiştir. En meşhur talebeleri Mehmet KIRKINCI, M. Fethullah GÜLEN, Emekli Müftülerden Cezayir YARAR, Muhammet DOĞAN, Ahmet YEKELER ve Merhum Cevdet BİLİCAN, akademisyenlerden Prof. Dr. Sadi ÇÖĞENLİ, Prof. Dr. Cevat AKŞİT, Merhum Doç. Dr. Ruhi ÖZCAN, idi. Bu talebelerinden Prof. Dr. M. Sadi Çögenli, Prof. Dr. Cevat Akşit, Doç. Dr. Ruhi Özcan ve Muhammet Doğan kendisinden icazet almışlardır.

Osman Bektaş Hoca'nın öğrencileri kendisine "Efe yada Efendi Hazretleri" şeklinde hitap ederlerdi. Kendisi de onlara ve fetva soran müstsefiye karşı hafif ses tonuyla "Azizim" diye söze başlar ve meseleyi etraflıca, metin ve mekin cümlelerle izah ederek bu işin ehli olan insanların hayranlıklarını kazanırdı.¹⁵ Özellikle "azizim" ifadesi Erzurum'da Osman Bektaş ile özdeşleşmişti.¹⁶

C-Sefer Risalesi:

İslam Tarihi boyunca tartışılan konulardan birisi olan yolculuk esnasında farz namazların kısaltılması¹⁷ yani dört rekatlı farzların iki rekate şeklinde kılınmasının zorunlu olup olmadığı tartışması,¹⁸ motorlu taşıtların mutad sefer vasıtası olarak kullanılmaya başlaması ile birlikte yoğunluğunu daha da artırmıştır. Son dönemde Muhammed Hamdi Yazır, eskiden beri savunula gelen yaya ve deve yürüyüşüyle üç günlük yolculuk anlayışının terk edilerek artık günümüzde normal nakil aracı olarak kullanılmakta olan sefer araçlarıyla sürececek üç günlük yolculuğun (18 saat) esas alınması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁹ Yazır, tefsirinde öne sürdüğü görüşlerini zamanın diyanet işleri başkanı Ahmed Hamdi Akseki'ye yazdığı sefer risalesi biçimindeki mektubunda daha detaylı olarak açıklamıştır.²⁰ Daha sonra Yazır'ın görüşleri doğrultusunda risaleler yazılmış ve kitap hacminde müstakil çalışmalar da

¹⁵ Bektaş, a.g.e., (Çögenli'den naklen), s.12

¹⁶ Elmalılı, Hüseyin, Erzurum'dan Ramazan Hatıraları, Diyanet Dergisi, şubat sayısı, 2001

¹⁷ Mestler üzerine mesh etmek, ramazan ayında orucu tutmayıp, sonra kaza etmek, kadının mahremi veya kocası olmaksızın yolculuk yapamaması, namazların birleştirilmesi gibi seferlilik ile alakalı bir çok hüküm vardır. Fakat Osman Bektaş Hoca'nın "Risaletü's-Sefer" adlı eserinde sadece kasr-ı salat konusu ele alınmaktadır.

¹⁸ Dalgın, Nihat, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular, İstanbul, 2004, s.101.

¹⁹ bkz. Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, b.y.y., ts., IX, 5957-5963.

²⁰ bkz. Elmalılı Hamdi, a.g.e., VIII, 5237, 5249.

yapılmıştır. Bunlar arasında Ahmet Aydın'ın Kitabı,²¹ Ahmet Faik Arı ve Osman Bektaş'ın risalelerini zikredebiliriz.²²

Osman Bektaş Hoca, "Risaletüs-Sefer" adlı eserini 22. Zilkade 1377 tarihinde Müftü Yardımcılığı görevini yürütürken tamamlamıştır. Bu eser Prof. Dr. M. Sadi Çögenli tarafından neşredilmiş, Prof. Dr. Mehmet Erdoğan tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.²³

Osman Bektaş Hoca'nın bildiğimiz kadarıyla yazdığı tek eser Risaletüs-Sefer'idir. Bu itibarla Osman Bektaş Hoca'nın geniş fıkıh bilgisine rağmen ileriki nesillere niçin daha çok sayıda eser bırakmadığı akla gelebilir.

Bu durumu öğrencisi Prof. Dr. M. Sadi Çögenli bey şu şekilde izah etmektedir. "hocam Osman Bektaş, bir kimsenin fıkhi bir konuda yazmaya başlamadan önce öncelikle tüm fıkıh literatürünü bilmesi gerektiğini savunurdu. Bu yüzden de kendisini yazma hususunda pek yetkili görmez idi. Ayrıca bir konuda eser yazmadan önce toplumun o konuda bilgi sahibi olmaya ihtiyacının olup olmadığının, bu konunun yazılmasının insanlara fayda sağlayıp sağlamayacağının, onların bir problemini ortadan kaldırıp kaldırmayacağının tespitinin yapıp ondan sonra yazmaya karar verilmesi gerektiğini savunurdu."

Osman Bektaş Hoca bu telakkilerle günümüzde olduğu gibi o dönemde de bir çok tartışmaya konu olan seferilik meselesinde bir risale yazmaya karar vermiş ve Arapça olarak bu eserini kaleme almıştır.

Osman Bektaş Hoca'nın seferilik konusundaki görüşlerine geçmeden önce İslam fıkıhındaki seferilik mevzuundan ve bu konudaki tartışma ve görüşlerden özet olarak bahsetmek istiyoruz.

Kur'anı Kerim'de seferilik konusu ile ilgili ayet "Yeryüzünde yolculuk ettiğinizde kafirlerin size kötülük etmelerinden korkarsanız, namazı kısaltmaktan dolayı size bir günah yoktur."²⁴ şeklindedir. İlk dönem alimlerinden bazıları, ayetteki gerekçeden hareketle yalnızca korkulu olan yolculukta namazların kasredilebileceğine hükmetmişlerse de, çoğunluğu oluşturan alimler, buradaki kaydın

²¹ Aydın, Ahmet, İslam'da Sefer ve Seferiliğe Ait Hükümler, İstanbul, 1985.

²² Aktan, Hamza, "Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri" Komisyon, Seferilik ve Hükümleri, İstanbul, 1997, s.230.

²³ bkz.,Erdoğan, Mehmet, "Osman Bektaş'a Ait Sefer Risalesi'nin Metni", Komisyon, Seferilik ve Hükümleri", İstanbul, 1997, s. 422-428.

²⁴ Nisa 4/101.

ihtirazi bir kayıt olmayıp, genel durumu tespit amaçlı olduğu şeklinde yorum yaparak bütün yolculuklarda kasrın caiz olacağına hükmetmişlerdir.²⁵

İslam alimlerinin bu şekildeki yorumlarında konu ile ilgili olan sünnet verilerinin etkisi büyük olmuştur.

Mesela İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e arkadaşlık ettiğim yolculuklarında namazları iki rek'attan fazla kılmazdı. Hz. Ömer ve Hz. Osman da böyle yaparlardı²⁶

Yine Hz. Ömer ile Ya'lâ b. Ümeyy arasında şu şekilde bir konuşma geçmiştir. Ya'lâ Hz. Ömer'e hitaben; "Yüce Allah düşmandan korkarsanız şeklinde buyurdu, şimdi ise bizler güven içinde olduğumuz halde, yolculukta namazları kısaltarak kılıyoruz." Hz. Ömer Ya'lâ'ya şöyle dedi; Bu senin şaştığına vaktiyle ben de şaşmışım ve Resulullah'a sormuştum. O bana, bu Allah'ın size ihsan ettiği bir sadakadır. Allah'ın sadakasını kabul ediniz" buyurdu.²⁷

Hz. Peygamber'in hac, umre ve savaş için yaptığı yolculuklarda namazları kısaltarak kıldığı ile ilgili rivayetler tevatür derecesindedir.²⁸

Aynı şekilde Hz. Peygamber "yolcudan oruç ve namazın yarısı kaldırılmıştır.", "Yolculukta kasr etmek size bir sadakadır, onu kabul edin." buyurmuşlardır.

Yolculukta namazların kısaltılabileceğinde hem fikir olan alimler, bunun zorunlu olup olmadığı hususunda farklı görüşlere ayrılmışlar, Hanefiler kasr etmenin azimet ve aynı zamanda vacip olduğunu belirtmişlerdir. Şafilere göre Kasr-ı salat ruhsat olup, yolculukta namazları tam kılmak efdal olmaktadır. Malikiler ise Kasr-ı salat'ı sünnet olarak nitelendirmişlerdir.²⁹

Kasr-ı Salat hususunda İslam alimleri arasındaki tartışmalar bununla kalmamış, hangi yolculuklarda namazların kasr edilebileceği hususu da ihtilaf konusu olmuştur.

Konu ile ilgili hadislerdeki bir takım kayıtlardan bazı fakihler, yolculukta sürenin esas alınacağı kanaatine varırken, bazıları mesafe ölçü birimlerinin esas

²⁵ Dalgın, a.g.e, 102.

²⁶ İbn Mace, İkametü's-salat, 75

²⁷ Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 4.

²⁸ Bkz. Buhari, Taksir 11; İbn Mace, İkametü's-Salat, 75.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şafii, el-Ümm, Beyrut, ts, I, 194-201, Serahsi, Mebsut, Beyrut, 1986, II, 130-111; Sehnun, Müdevvene, Mısır, 1313, I, 119-120.; İbn Kudame, Muğni, Beyrut, 1972, II, 90-112; İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehit, İstanbul, 1985, I, 130-134.; Baktır, Mustafa, "Seferilikte Azimet ve Ruhsat", Komisyon, Seferilik ve Hükümleri, İstanbul, 1997, s.325-333.

alınacağı sonucuna varmışlardır. Seyahat süresi ve mesafenin ölçüsü konusunda da farklı görüşler mevcuttur.

Bazı İslam alimleri ise, mutlak seyahati kriter olarak kabul edip, bir kimsenin şer'an yolcu sayılması için, mesafe ve süre olarak, uzun da olsa kısa da olsa, kişinin seyahat etmekte olmasını kafi görmüşlerdir.³⁰

Seferilik konusundaki görüş ayrılıkları, sadece yolculuk süresi veya kat edilecek yolun mesafesi hususuyla sınırlı değildir. Seferilikle ilgili birçok konuda müçtehitler arasında görüş ayrılıkları vardır.³¹

Konumuzun sınırını dikkate alarak konuyla ilgili sadece Hanefilere göre bir kimsenin seferi sayılabilmesi için, şart koşulan kriter hakkında özet bilgi vermekle yetineceğiz. Hanefi fıkıh kitaplarının çoğunda konuyla ilgili bilgiler incelendiğinde bir kimsenin seferi sayılabilmesi için kriterin zaman olduğu ve de bu zamanın üç gün olarak kabul edildiği görülecektir. Bu kriter de "seyr-i vasatla üç günlük yol" olarak belirtilmiştir. Yani bu kriterin belirlendiği dönemdeki mutad vasıta olan deve veya kervan yürüyüşüyle üç günlük yol kat edilmesi seferilik için şart koşulmuştur.³² Hanefiler seferilikte üç günlük mesafenin esas alınmasında şu iki hadise dayanmışlardır. "Müsafir (yolcu), tam üç gün üç gece, mukim ise bir gün bir gece mesheder"³³, "Kadın yanında mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkması"³⁴ Bu üç günlük süre, sonraki dönem fakihleri tarafından, gece ve istirahat için ayrılan süreler çıkarıldıktan sonra, fiilen yolculuk yapılan kısmı, yılın kısa günleri de dikkate alınarak, günlük altı saat olmak üzere, üç günde toplam on sekiz saat olarak belirlenmiştir. Bu belirleme yapılırken de kervan yolculuğu ile veya yaya olarak, on sekiz saat yolculuk yapılması gerektiği vurgulanmıştır.³⁵

Bu belirleme günümüz ölçü birimleriyle 90 km. civarında bir yoldur. Bazı Hanefi kitaplarında bu mesafenin üç günden daha az bir zamanda kat edilmesi durumunda da kişinin seferi sayılacağı belirtilmiştir.

Osman Bektaş Hoca da eserinde seferilikte namazların kasrı konusunu ele almıştır. İlk önce bu konunun önemine vurgu yapmış, ardından günümüzde meselenin önemli tarafının artık normal bir ulaşım aracı haline gelen uçak, tren ve

³⁰ Özellikle Zahiriler bu görüştedir.

³¹ Yaylalı, Davut, "Seferilik Hükümleri", Komisyon, Seferilik ve Hükümleri, İstanbul, 1997, s. 249-251.

³² Kasani, Bedayi, Mısır, 1327, I, 93-94.; Merginani, Hidaye, İstanbul, 1290, I, 80.

³³ Müslim, Tahare, 24.

³⁴ Müslim, Hacc, 74.

³⁵ Atar, Fahrettin, "Seferilik ve Hükümleri", Seferilik ve Hükümleri, İstanbul, 1997, s. 19.

benzeri modern taşıma araçlarıyla yapılan yolculuklarda kriterin nasıl tespit edileceği hususunun olduğunu belirtmiştir. Yani bu araçlarla 90 km yol gidildiğinde yolculuk hükümlerinin geçerli olup olmayacağı ya da bu araçların hareketlerine göre yeni bir değerlendirme yapılıp yapılmayacağına dikkat çekmiştir.

Daha sonra Hanefilerin çoğunluğunun yolculuk müddetini üç gün üç gece olarak almalarından ve gerekçelerinden bahsetmiştir. Hanefilerden mesafeyi kriter olarak alanları ise eleştirmiştir.³⁶ Hanefilerin deniz yolculuğunda ve kara yolculuğunda da adete ve mutad olan yolculuğa göre³⁷ hüküm verdiklerini belirtmiş, hatta kara yolunda dağ ve ova yolları için ayrı hüküm verdiklerini, kişinin hangi yoldan giderse ona göre hüküm verileceğini kaynaklardan alıntılar yaparak anlatmıştır. Buna göre Hanefilerin üç gün sürecek bir dağ yolu yerine iki gün sürecek ova yolunun tercih edilmesi durumunda kişinin seferilik hükümlerinden faydalanamayacağı görüşünü nakletmiştir. Yine kara yolculuğunda mutad olan vasat seyrile 3 gün 3 gece şartı koyan Hanefi fukahasının, deniz yolculuğu için normal esen bir rüzgarla 3 gün 3 gece olmasına vurgu yaptıklarını belirtmiştir.

Osman Bektaş Hoca eserinde yukarıdaki bilgilere ilâveten fukaha'nın posta yürüyüşünü veya kağı yürüyüşünü bile seferilik hükümlerinin geçerli olabilmesi için yeterli görmediğini vurgulayarak bu gün yeni ulaşım araçları için farklı bir değerlendirme yapılmasının zaruri olacağını savunmuştur. Bu konuda Hanefi fıkıh kitaplarından nakillerde bulunarak görüşünü desteklemeye çalışmıştır.³⁸

Bektaş Hoca Efendi fukahanın seferilik için şart koştuğu mutad vasıta yani deve ve kafilâ yürüyüşü ifadesini bugün modern karayolu araçlarının karşıladığını, bunların artık günümüzde mutad vasıtalar olduğunu açıklamıştır. Elmalılı Hamdi ve hocası Hacı Muhammed Sadık Efendi'ye (Solakzade) de atıf da bulunarak onların da yaşadıkları dönemdeki modern ulaşım araçlarını dikkate alarak hüküm verdiklerini nakletmiştir.³⁹

Elmalılı Hamdi, seferiliğin kriteri hakkında "seyr-i vasatla üç günlük yol" ifadesinde geçen seyr-i vasatın, zamanın mutad vasıtalarıyla seyr-i vasat olduğunu belirterek, eskiden mutad vasıta kervan olduğu için, kervanın seyr-i vasatıyla üç

³⁶ Bektaş, a.g.e., s.1-3.

³⁷ Posta yürüyüşü ve kağı yürüyüşüne itibar etmemişler, o dönem yaygın olan insan ve deve yürüyüşüne göre 3 gün 3 gecelik yolculuk olduğu zaman seferilik hükümlerinin cari olduğunu belirtmişlerdir.

³⁸ Bektaş, a.g.e., s.4

³⁹ Bektaş, a.g.e., s.5

günlük yolculuğun esas alındığını, kendi zamanında ise, mutad yolculuk vasıtaları farklılaştığı halde, yine de kervanla ilgili hükümlerin aynen devam ettiğini söyleyip, bu anlayışın yanlış olduğunu savunmaktadır. Yani Elmalî'ye göre yolculuk hangi çeşit vasıtayla yapılıyorsa, o vasitanın üç günlük (18 saatlik) yol kat etmesi gerekmektedir.⁴⁰

Osman Bektaş Hoca eserinde seferilik konusunda ihtiyat tarafının tercih edilmesi gerektiğine sık sık vurgu yapmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde bu günkü vasıtalarla 90 km. bir mesafeden sonra kişinin yolculuk hükümlerinden istifade edip edemeyeceği konusunda en azından şüphe bulunduğunu ileri sürerek bu durumda ihtiyatlı olanın kişinin seferilik hükümlerinden istifade etmemesi olduğunu belirtmiştir. Kişinin yolcu sayılıp sayılmama hususunda şüphede kalması durumunda ihtiyat olanın namazları tam kılmak olacağını savunmuştur. Görüşlerini desteklemek üzere deliller zikreden Bektaş Hoca Efendi, hüccetlerin kesin olarak hükmü ispat edecek durumda olmasa da, en azından zan ve şüphe de mi doğurmayacağını sorarak, şüphenin mesafenin sabit olmaması için yeterli olduğunu bu yüzden de namazların tam kılınması gerektiğini savunmuştur.⁴¹

Sonuç kısmında Osman Hoca meseleyi hem usul açısından hem de fûru açısından ele almıştır. Usul açısından konuyu ele alırken namazları kısaltmanın illetinin yolculuk olarak görünmesine rağmen gizli illetin yani esas illetin meşakkat olduğunu savunmuş ve bu konuda İbn Abidin'in görüşlerini zikretmiştir. Ayrıca meşakketin tam meşakket olması gerektiğini bunun şartının da birinci olarak kişinin meskun mahallin evlerinden ayrılması, ikinci olarak da yolculuğun üç güne tamamlanması olduğunu savunmuştur. Buna göre de modern ulaşım araçlarıyla, yapılan yolculukta özellikle üç günden az sürecek yolculuklarda illetin hemen hemen hiç bulunmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla "illetin bulunmayışı yüzünden hükmün bulunmayışı" kuralının pek çok hükümde uygulandığı gibi burada da uygulanması gerektiğini açıklamıştır.

Konuyu fûru açısından ise şu şekilde ele almıştır. "ruhsat hükmünün sebebi, kendi başına karar verme yetkisi olan bir yükümlünün, yaygın ve mutad bir seyirle üç günlük bir mesafeyi kastederek evinden ayrılmasıdır. Demir ve hava yoluyla yapılan yolculuklarda, yolculuğun üç gün sürmemesi halinde sebebin kayıtlarıyla birlikte

⁴⁰ Elmalî a.g.e., VIII, 5237, 5249.

⁴¹ Bektaş, a.g.e., s.6-7.

gerçekleşmesinde güçlü şüphe vardır. Hükmü gerektiren sebebin gerçekleşmesi konusunda şüphe ve şek bulunması halinde müsebbeb yani ruhsatın hükmü ve muceb gerçekleşmez. Çünkü el-Mülteka şerhinde de belirtildiği gibi ikamet asıldır ve yakın ile sabittir; yolculuk ise ârizîdir. Yakın ile sabit olan bir şey, şek ile ortadan kalkmaz."⁴²

Ayrıca Bektaş Hoca konunun mesh müddetini uzatmak suretiyle tahareti bozmak, oruç tutmak gerekirken orucu bozmak, vacipleri terk etmek gibi bir konu etrafında dolaştığını, bu gibi durumlarda iki mefsedetden daha hafif olanının tercih edilmesi gerektiğini, yani yolculukta namazların kısaltılması vacip iken vacibin terkinin, seferi olmayıp ta seferi gibi namazların iki rekat kılınması halinde farzın terk edilmesinin söz konusu olacağını bu durumda da farzı yerine getirmenin daha uygun olacağını savunarak ihtiyatlı olmanın tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle de bu konuda fukahanın takip ettiği yolun iyice değerlendirilerek hüküm verilmesi gerektiği gibi tavsiyelerde bulunarak eserine son vermiştir.⁴³

D- Sonuç ve Değerlendirme:

Görülüyor ki Osman Bektaş Hoca Efendi, Hanefi fıkıh kitaplarında yer alan seferilikle ilgili temel esasların, günümüzdeki mutad yolculuk şekillerinin dikkate alınmasını şart kıldığını savunmaktadır.

Bazı Hanefi alimlerinin bazı rivayetleri de delil göstererek seferilikte mesafeyi kriter almalarına ve 90 km lik bir yolculuğun kişinin seferi sayılması için yeterli olduğunu savunmalarına rağmen, Osman Bektaş Hoca'nın konuyla ilgili kendisinin çalışmasında da dikkat çektiği gibi temel hareket noktası, seferde galip ve mutad vasıtanın dikkate alınarak seferilik kriterinin süre olarak değerlendirilip ona göre hüküm verilmesidir. Bektaş Hoca, bu konuda mezhebin temel kriterinin, "seyr-i vasatla üç günlük yolculuk" şeklinde olduğunu vurgulayarak, 80-90 km civarındaki bir yolun çok kısa bir zamanda kat edilmesi halinde kişinin seferi sayılmasının mezhebin temel kriterine aykırı olduğunu savunmuştur. Yani günümüzde bir kimsenin yolcu sayılabilmesi için, yolculuk şeklinin mutadına göre üç gün yolculuk yapması gerekeceğini belirtmektedir. Mesela tren ile yapılan yolculukta üç gün yolculuk yapmak gibi.

⁴² Bektaş, a.g.e., s.8-9

⁴³ Bektaş, a.g.e., s.9.

Bu konuda Elmalılı Hamdi ile görüşleri hemen hemen aynı olan Bektaş Hoca treni mutad araç olarak sayan Elmalılı Hamdi Yazır'ın aksine hava ve kara yolunda kullanılan araçların tümünü mutad vasıta olarak değerlendirmiştir. Bektaş Hoca, seferi sayılabilmek için şart koştukları üç günü Elmalılı Hamdi gibi 18 saat olarak belirtmemiş olsa da kendisine atıfta bulunması, bizi Bektaş Hoca Efendi'nin de 18 saatlik bir yolculuğu seferilik için yeterli gördüğü kanaatine ulaştırmaktadır.

Seferilikte günümüz seyrüsefer araçlarıyla üç günlük yolculuk esas alındığında artık neredeyse yeryüzünde seferilikle ilgili bir problem kalmayacaktır. Zira uluslar arası seyahatlerde mutad olarak uçakla yolculuk yapılır ve İstanbul 'dan en uzak yere mesela Tokyo'ya 16-17 saatte gidilmektedir. Ve yine bu kritere göre artık Türkiye dahilinde seferiliğin söz konusu olmayacağı bir zamana gelinmek üzeredir. Zira ülkemizde de mutad sefer vasıtalarıyla 18 saati aşan yolculuklar tarihe karışmak üzeredir. Hatta daha da ileriye giderek aya giden bir astronotun dahi seferi olmayacağını söyleyebiliriz. Zira uzay gemisiyle aya seyahat üç günden az sürmektedir.